

Populärvetenskaplig Sammanfattning

I strävan efter att skapa ett hållbart samhälle är kommunala VA-verksamheter väsentliga delar av konceptet och kraven på VA-organisationer är därför höga. VA-Infrastrukturen byggdes ut i Sverige under 1950-, 60- och 70-talen och är en komplex uppgift med flera system, och många olika aspekter. Den omfattar för närvarande 195 400 km kommunala vatten- och avloppsledningar och cirka 3 500 verk av olika storlek för att producera dricksvatten och rena avloppsvatten. VA-Infrastrukturen har med tiden börjat bli alltmer ålderstigen och reinvesteringar har inte kunnat genomföras i den omfattning som behövs.

Baserat på studier och den tillgängliga erfarenheten är VA-nätverket i dåligt skick och är i stort behov av underhåll och renovering. Bristen på underhåll orsakar avloppsläckage vilket påverkar ekonomin och kommande generationer. Den kan leda till enorma miljökonsekvenser eftersom avloppsvatten som läcker ut ur rörsystemet kan förorena både mark, ytvatten och grundvatten. Det är dock en stor uppgift att hantera de system som ska användas på bästa möjliga sätt så att de klarar de utmaningar de kommer att ställas inför. Osäkerhet om klimatförändringar, även inom en relativt kort tid fram till 2050, innebär en ytterligare utmaning för att öka säkerhetsnivåerna mot översvämningar och andra miljö- och mänskliga effekter.

Svenskt Vatten (SV) har sedan 2014 utvecklat verktyget hållbarhetsindex (HBI) för att hjälpa kommunala VA-organisationer att analysera och utveckla hållbarheten i sin verksamhet på kort och lång sikt. Och även att identifiera utmaningar som VA-verksamheten står inför. Det är framtaget för att möta flera olika strategiska behov inom VA-verksamheten. HBI skulle bl.a. underlätta diskussioner mellan verksamhetsansvariga och politiska beslutsfattare, samt att systematiskt kunna följa upp förbättringsarbete inom en kommun.

HBI är en undersökning som VA-organisationerna deltar i frivilligt och svarar på 82 frågor om verksamheten. Svaren på frågorna beskriver statusen på verksamheten och hållbarhetsgraden på organisationen. Svenskt Vatten redovisar resultaten årligen på nationell nivå.

HBI-resultat år 2020, liksom tidigare år, visade att den dagliga driften fungerar bra men det finns inga resurser för långsiktig planering. De visade också att de parametrar som utgör de största utmaningar för VA-verksamheten är ”Klimatanpassning och översvämningssäkerhet”, där bara 2% organisationer av 184 uppfyllde hållbarhetskrav. Samt ”Va-anläggningens status, där bara 4% uppfyllde hållbarhetskrav. Resultaten av HBI sedan starten 2014 visar också att den nationella prestationsförbättringen är svagare än man hade hoppats

Kommunallagen (SFS 2018:1350) ger frihet till VA-organisationerna i Sverige för att planera sin VA-verksamhet. De har därför kommit olika långt i sin hållbara utveckling. Det var således väsentligt att studera och analysera de organisationer som har gjort tydliga förbättringar och framsteg i de område som andra inte har lyckats göra det.

Fyra studier genomfördes (**Paper I, II, III och IV**), med syfte att studera dessa organisationers prestationer och analysera orsaker till deras succés via djupa intervjuer med VA-cheferna och dokument analyser mm. I tre sista studierna analyserades dessutom deras HBI- detaljutvärderings dokument för samtliga år de deltog i HBI. Fokus för samtliga studier var att visa hur dessa organisationer har förbättrat sina resultat genom att konkretisera deras arbetssätt, planeringsverktyg och strategier samt tydliggöra framgångsfaktorer och de utmaningar som de har mött. Målet var att använda dem som goda lärande exempel för att inspirera andra Va-organisationer som vill arbeta hållbart.

Studiernas resultat visade att organisationer med politiskt inflytande och aktivt ägande kan initiera framgångsrika strategier och långsiktiga planer med ett utmärkt resultat, oavsett typ och storlek av organisation.

Det visade sig att WW-organisationer tror på HBI-verktyget, håller med om att HBI har god potential, men de använde inte sina resultat för diskussioner med beslutsfattare eller för benchmarking. HBI-resultat bör därför kartläggas tydligare och ge en bättre överblick över nuläget och utvecklingstrenden. Svenskt Vatten bör därför förse WW-organisationer med ett verktyg för

att göra en mer meningsfull rapport om sina resultat från VASS - systemet. **se författares förslag i kap. 5.2**

Man fann också att den framsynta chefens roll var viktig och tydlig genom hela processen och för succés, liksom investeringen i kvalitet och innovativ teknik. Några unika strategier som hade stor inverkan på organisationernas framgång var: bildandet av en tvärvetenskaplig grupp i två organisationer, avsättning av 1 % av återanskaffningsvärdet årligen för reinvestering, en snabb beslutsprocess och lös budget samt mer specifika förnyelse planer, det vill säga fem- till treårsplaner.

Ekonomiska utmaningar, behovet av att prioritera och att samarbete och ansvarsfördelning vid hantering av översvämningsrisker är några av de utmaningar som nämndes.

Resultaten visades även att det nuvarande VA-avgiftssystemet inte täcker framtida underhållskostnader och är dock en av orsakerna till de låga reinvestering som i sin tur kan leda till en ökad ojämlikhet mellan generationerna.

De flesta intervjuade uttryckte en önskan om att re-investeringsfonder skulle inrättas. De klagade också över bristerna i VA-lagstiftningen och efterlyste ändringar. De betonade dessutom vikten av att förtydliga ansvarsfördelningen i lagstiftningen.